

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

P. Kooij, ed., *Dorp naast een stad. Hoogkerk 1770-1914* (Groninger historische reeks IX; Assen: van Gorcum, 1993, x + 414 blz., ISBN 90 232 2809 X).

In 1987 ging het zogenaamde project 'Integrale geschiedenis' van start. Het was het eerste door de toenmalige SHO/ZWO gefinancierde aandachtsgebied op het terrein van de geschiedwetenschap. De ambitie ervan is de verbrokkeling in de geschiedbeoefening tegen te gaan door integratie van invalshoeken en specialismen. Zo zou de samenhang in de ontwikkelingen bloot gelegd kunnen worden op een concretere manier dan 'alles hangt met alles samen'. Het project, dat de te vroeg overleden Th. van Tijn als geestelijke vader had, kent een Utrechtse en een Groningse tak. Het hier te bespreken boek is de eerste publikatie van de Groningse tak met P. Kooij als coördinerende, sturende en redigerende kracht.

Hoogkerk is een dorp met drie bewoningskernen direct grenzend aan de stad Groningen en inmiddels in etappes door die gemeente geannexeerd en opgeslokt. In 1795 waren er 589 inwoners, in 1920 3101, een ruim bovengemiddelde groei. Het verbaast niet dat in de inleiding heel kort een reeks van ingrijpende veranderingen in de 'lange negentiende eeuw' (1770-1914) kan worden aangeduid. Conform de ambities van het project willen de auteurs deze veranderingen concreet en precies beschrijven en vooral laten zien 'dat al die veranderingen onverbrekkelijk met elkaar verbonden waren' (2). Daartoe werd volgens de inleiding het onderzoek volgens vier hoofdlijnen opgebouwd: een cohortanalyse (waarbij vier geboortecohorten van 120 personen werden gevolgd), een structuuranalyse (doorsneden van de bevolking voor steekjaren met zoveel mogelijk kenmerken), een analyse van de gemeenterekningen (als basis voor de prioriteiten in bestuur en politiek) en een krantenanalyse (om zicht te krijgen op eigentijdse opinies en incidentele gebeurtenissen). Bij kennisneming van de bronnenlijst en de annotatie valt van deze laatste analyse echter niets terug te vinden. Over hoe dat zit wordt geen opheldering verschaft.

De andere drie exercities hebben daarentegen een grote hoeveelheid materiaal opgeleverd. Als vrucht van klaarblijkelijk zeer degelijk graaf- en spitwerk worden in een reeks heldere hoofdstukken tal van bijzonderheden over Hoogkerk vermeld, voortreffelijk ondersteund door, als ik goed geteld heb, 98 tabellen, 29 grafieken, 3 schema's, 3 bijlagen en 70 illustraties. Vooral de delen over economie, demografie en sociale stratificatie laten dunkt mij niets te wensen over. Ook de hoofdstukken over in traditionele termen politiek, religie en cultuur (het boek spreekt van machtsverhoudingen, mentaliteiten, instituten en percepties) zijn interessant en bevatten veel boeiende en relevante informatie. Toch rezen hier bij mij wel vragen. De auteurs neigen ertoe de gegevens op deze terreinen toch vooral te ordenen rond kwesties van sociale stratificatie en sociale controle. Uit het oogpunt van de gezochte samenhang is dat begrijpelijk. Maar de kansen op een chronologisch verhaal, dat een eigen verklarende waarde kan hebben, lijken weinig uitgebuit en er blijft ook nog wel het een en ander onduidelijk.

Zo blijkt uit het cijfermateriaal dat Hoogkerk in 1812 ruim 80% hervormden en ruim 15% doopsgezinden telde. In 1910 was dat geworden 55% hervormd, 3% doopsgezind en 32% gereformeerd. Het verhaal van de afgescheidenen en de dolerenden is alszodanig echter niet te vinden en de teloorgang van de doopsgezinden komt maar zeer kort, bijna terloops, aan de orde. Voor zo ver inhoudelijk godsdienstige overtuigingen (in geringe mate) aan bod komen, gebeurt dat blijkens de noten bovendien vooral op basis van algemene literatuur. Voor de politiek geldt iets dergelijks: de ene socialist in de raad in 1904 komt als het ware uit de lucht vallen en ook de aanwezigheid van orthodox-protestants geprofileerde raadsleden (AR) moet het met korte, nogal losse vermeldingen doen. Over verzuiling zal ik, geobsedeerd als ik daar

zelf nu eenmaal door ben, hier verder niet reppen. Nu is uit ander onderzoek bekend, dat speciaal in de kleinere gemeenten de bronnen op dit gebied soms erg mager zijn of gewoon ontbreken. Waarschijnlijk is dat ook hier zo, maar de lezer blijft er over in het ongewisse. Dat getuigt op zich van een verfrissend gebrek aan klagerigheid, maar iets meer informatie had toch niet misstaan. Niettemin per saldo, ondanks zekere teleurstelling, ook in dit deel van het boek rijke hoofdstukken. Er rijst wel degelijk een beeld op van een 'moderniserende' samenleving, hoe misbruikt dat woord ook is.

Het spannendste hoofdstuk is natuurlijk het laatste. Daarin doet Kooij een poging de nagestreefde samenhang te laten zien. Hij begint met een, aan de algemene geschiedenis (van Nederland, maar in feite ook daarbuiten) ontleend groot schema. Daarin worden enerzijds vijf grote transities (economische eenwording en industrialisering, demografische transitie, politieke unificatie en partijvorming, verlichting en romantiek, secularisatie en orthodoxie) en anderzijds zes 'sferen' (economie, demografie, sociale verhoudingen, politiek, cultuur, religie) onderscheiden. Dat geeft dertig vakken, waarin meer precieze aanduidingen van verschijnselen worden gegeven. In de begeleidende tekst suggereert Kooij, dat deze aanduidingen betrekking hebben op Hoogkerk, maar de meeste zijn nog altijd zo algemeen van aard, dat ze met groot gemak op vele andere plaatsen van toepassing lijken te zijn. Kooij merkt voorts zelf op dat een sociale transitie ontbreekt, maar dat is omdat het hele schema in een sociaal perspectief is geplaatst. Inderdaad staan door het hele boek sociale (en economische zou ik er aan toe willen voegen) factoren centraal. De herkomst van de grondleggers van het project verloochent zich niet. Hoewel het via dit schema inderdaad niet moeilijk is allerlei verbanden te zien of althans te vermoeden, wordt daarmee naar mijn smaak nog niet veel concreter hoe dat op het dorpsniveau van Hoogkerk nu precies zat.

Dichterbij komt het als vervolgens een, eveneens aan het grote project ontleende, andere manier van kijken wordt toegevoegd. De 'kwaliteit van het bestaan' van de mensen in Hoogkerk wordt in die manier van kijken bepaald door de perceptie van mensen over allerlei wenselijkheden (in sterke mate afgeleid van de in het schema opgenomen verschijnselen) en hun satisfactie (de mate waarin naar hun mening de werkelijkheid daaraan voldoet). Dat geeft gelegenheid tot interessante observaties. Maar opnieuw sloeg de twijfel toe waar Kooij een aantal onderwijzers ten tonele voert. Onderwijzer Polée dronk en sloeg zijn vrouw, kennelijk van wege een grote afstand tussen perceptie en satisfactie. Maar waarom zijn collega Guikema, die ook dronk, dat slaan naliet, en Mulder zelfs niet dronk, blijft in dit verband een groot raadsel. Opeens neigde ik toen weer sterk tot de stelling die H. F. K. van Nierop ooit aan zijn proefschrift toevoegde: 'alles hangt niet met alles samen'.

Dat neemt niet weg dat *Dorp naast een stad* een mooi en boeiend boek is.

J. C. H. Blom

Y. Kuiper, *Adel in Friesland 1780-1880* (Dissertatie Groningen 1993; Groningen: Wolters-Noordhoff/Egbert Forsten, 1993, 576 blz., f 125,-, ISBN 90 6243 130 5).

Reeds lang werd er door de kenners uitgekeken naar Yme Kuipers proefschrift over de adel in Friesland in de negentiende eeuw. Het wachten werd beloond met een mooi, groot en fraai geïllustreerd boek, dat een levendig en rijk geschakeerd beeld schetst van deze regionale elite. Een boek dat allereerst van belang is omdat de adel nog steeds stiefmoederlijk bedeed is in de geschiedschrijving van het 'burgerlijke' Nederland, in de tweede plaats omdat de Friese adel in